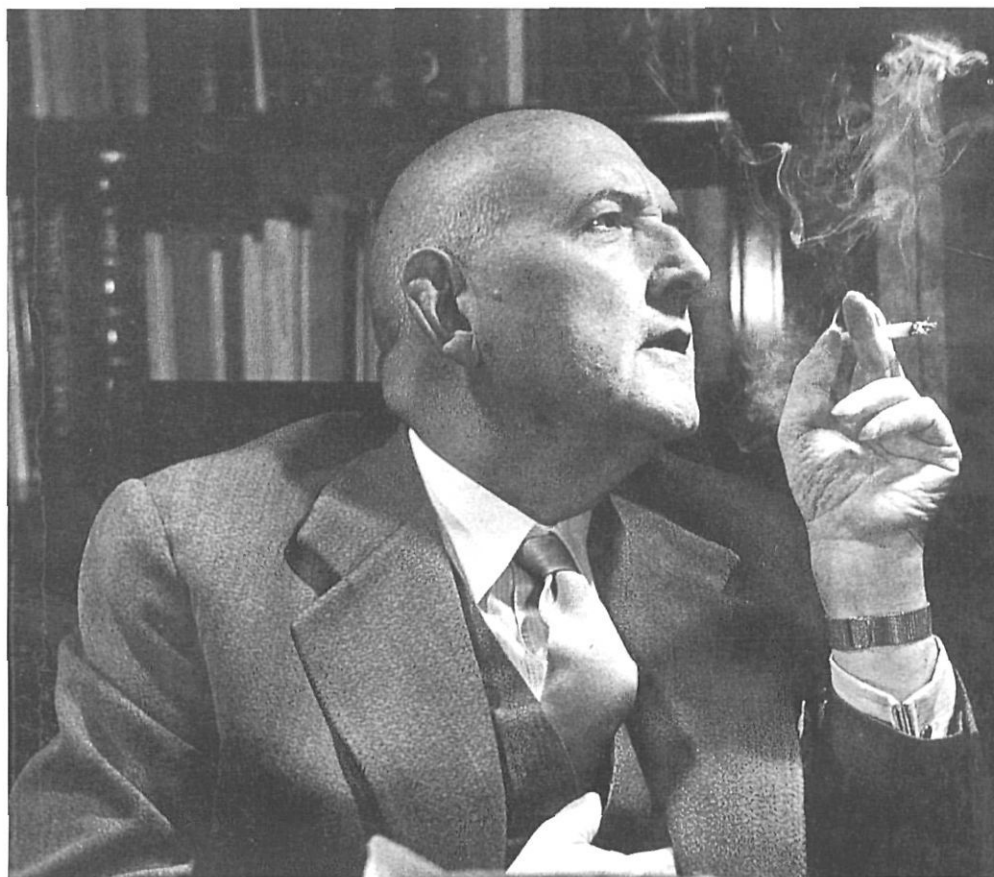

Sagarra va tenir una relació conflictiva amb la ciutat de Girona.

Paisatges gironins de Josep Maria de Sagarra

David Guixeras

Pfer bé que la Costa Brava hauria de ser rerafons cardinal pel que fa a l'opus sagarrià ambientat a les comarques de Girona, la referència més reculada la trobem en una obra de teatre que l'autor situa «en un racó solitari de les Guilleries». Es tracta de *Rondalla d'esperpers* (1918) (1), el primer dels textos dramàtics. *Rondalla... i Desitjada* (1932) (2), l'acció de la qual s'esdevé també «al cor de les Guilleries», fan present en alguna mesura aquell «món tentacular, preferentment nocturn i hivernal, de la terra», que Sagarra va contraposar al món dels mariners, essent aquest «una mena d'obertura o d'antídot» d'aquell (3). Tant el suïcidi, màxima prova d'amor (*Rondalla...*), com la conducta brutal, finalment redimida, d'Agustí (*Desitjada*) són deutors d'una visió particular però afaiçonada pel model teatral vuitcentista, en forma de sentimentalisme sense aturador i personatges marcadament monolítics.

Teatre

Altres textos teatrals que Sagarra situa en paisatges gironins són *Cançó d'una nit d'estiu* (1923), *L'Hostal de la Glòria* (1931), *El cafè de la Marina* (1933), *Reina* (1935) i *Roser florit* (1935) (4). *Cançó...* és una obra brevíssima pertanyent al grup del teatre d'ambientació històrica (l'acció s'esdevé «en un racó de l'Empordà pel temps de la Guerra del Francès») que recull un dels morius climàtics més habituals en Sagarra: l'enfrontament entre parelles d'edats molt allunyades (l'home sempre més gran) i tarannàs oposats. Si a *L'Hostal...* hi trobem un substrat polític fidel del Ripoll dels segles XVII i XVIII, en el cas que ens ocupa la trama no revela aquesta projecció, que ni tan sols és necessària per fer creïble que a la protagonista, de 25 anys, l'han casat «amb un tros de perdulari [50 anys, «bevedor i buscaraons»] que no m'estima i no l'estimo gens» (pàg. 203). La dona coneixerà un lladre de 20 anys que, totalment

inofensiu, fugirà precipitadament davant el retorn del marit, després que s'ha consolidat un grau de complicitat pròxim a l'enamorament.

Tant *El cafè de la Marina* com *Reina* responen a una ambientació marinera, i són obres estructuralment molt acostades que neixen amb la boirina d'una situació tèrbola però indefinida i evolucionen amb el cel ras que perfila lentament passats foscos (una fugida, un abandó i un avortament, per una banda; l'associació amb «un cau de berganteria» (pàg. 76); per l'altra, conxorxes feroços i sectors mínims de suport. Malgrat la seva historicitat i la seva tendència a la idealització, aquestes obres, dues de les grans fites de la producció global de Sagarra, ofereixen un retrat vàlid de la vida marinera que va conèixer l'autor, a partir de solucions diverses: *El cafè...*, amb notes disperses que aproximen el medi hostil que, en la lectura d'*All i salobre*, «comporta l'embrutiment moral dels personatges, i la necessitat de la fugida» (5) (sobretot, la misèria: pescar és «Feina per pobres» (pàg. 1445)); en el cas de *Reina*, amb el contrast simbòlic entre mar viva (Reina) i mar assassina (Estivarola), i, també, a través de la necessitat de «resignar-te amb el que tens» i defugir «els crims del mar», formulada per Sebastiana (ermitana) a Reina, una forana amistançada del futur alcalde que ha revoltat la vida tranquil·la del poble pel seu passat de «dona perduda en el racó d'una taverna, / que no se sap de qui és filla i amb prou feines / si és batejada». Amb l'ajut de Sebastiana i Estivarola, Reina provarà d'integrar-se en la religiositat rànica de la vila, en un altre *happy end* sagarrià matisat per les afirmacions contundents que, dins el cos de l'obra, convoquen realitats inalterables. Ho diu Estivarola, trastocada per la mort del seu pare en una sortida: «Quina cosa més estranya, / la vida dels mariners! / Quina angúnia fan les barques, / tan rosegades pel vent, / com unes presons que es colguen / i es van gronxant sota el cel!» (pàg. 79).

L'acció de *Roser florit* passa a Girona l'any 1860. Com sempre, el *dramatis personae* preannuncia el conflicte que vindrà: Roser, dona «amb totes les gràcies físiques i morals», és casada amb Narcís, «propietari i calavera». Enamorat de Casilda, 15 anys més jove que ell, i desitjós de tenir el fill que la seva muller no li pot donar, Narcís fugirà de

casa i no hi tornarà sinó amb l'engany, obtenint el perdó gràcies a un embaràs inesperat. En l'obra, Girona se'ns apareix com un reducte gris i inamovible en la seva religiositat de capelleta: «Girona bull, la gent està indignada», diu Subirós a Roser en saber que aquesta visita un metge «que té fama de tronera» (pàg. 178). Abans, Sagarra ha escrit: «Aquí [la Girona] sempre som hivern, / sempre finestres tancades / i escarafalls i bocades / i una por d'anar a l'infern!...» (pàg. 128).

Poesia

Girona a la tardor és un dels poemes més citats de Sagarra: «Sota dels ponts camina l'aigua trista, / és l'aigua de la pluja de Tots Sants». D'altra banda, Calella de Palafrugell i el Port de la Selva van ser font d'inspiració de part de la poesia de Sagarra. A Calella, l'estiu del 21, firma Sagarra el poema *In vino veritas*, que tanca el recull *Cançons de taverna i d'oblit* (1922). Va ser precisament aquell estiu quan l'escriptor de Barcelona va conèixer el mar gironí: «Josep Pla va descobrir-me la Costa Brava, des de Palamós al golf de Roses. Vaig viure la mina, la taverna, el cafè, la pesca i la conversa dels mariners. La tardor d'aquell mateix any vaig descobrir cap de Creus, Cadaqués i Port de la Selva. Des d'aleshores ja no vaig abandonar mai més la Costa Brava». (6) A *In vino veritas*, dedicada a Kim Fonalleras, Sagarra fa una descripció d'ambient d'«aquest cau d'ampolles rutil·lants», i en sortir-ne, convida: canta les gràcies d'una nova vida / que morirà amb el somni de la nit.

Cançons de rem i de vela (1923), producte «Del meu casament amb la Costa Brava» (7), és el primer dels dos poemaris de Sagarra íntegrament centrats en la costa gironina. Els continguts, i els tons, són diversos, sempre des de l'observació penetrant i l'acostament subjectiu, de l'alteració emocional interior a la bellesa exterior perenne: pescadors que, de nit «surten del Port i van cap a Comella [...] / i amb les butxaques plenes de misèria / segueixen els calvaris de l'atzar» (IV); tramuntana, dominadora de tot («Oh pobre cor a dins la tramuntana!»). V); a una «marinereta, bruna de l'amor» (VIII); sensualització del mar (X, XIV); bellesa de sentir el mar a la nit, en el silenci que mena a la

LA GIRONA DE L'ESCÀNDOL

Com és sabut, la publicació d'un futur capítol de la novel·la *All i salobre* a les pàgines del setmanari *L'Opinió*, amb el títol de «Les pedres de Girona», va suscitar les ires dels benpensants gironins, va mobilitzar les autoritats civils i militars i va donar peu a grotescos episodis d'intolerància i a lamentables reaccions –fins i tot físiques– d'intransigència.

Al capdavant, la novel·la va aparèixer amb el capítol expurgat pel seu autor i amb una nota exculpatòria a peu de pàgina. Del text publicat inicialment a *L'Opinió* el dia 3 de març de 1928, en reproduïm aquests fragments suprimits en el llibre:

«... De les noies que passen pel carrer n'hi ha que ensenyen uns ulls escurats pel desig, van penjades del braç del nuvi i la boca els crema com si els haguessin pintat les genives amb sulfumant. N'hi ha d'altres que sospiren, es pensen que l'aire és tot ple de sucre, altres que s'amaguen el pit amb un vel de llàgrimes i altres que sembla que duen una bombeta elèctrica en el baix ventre perquè tothom s'adoni que són dones.

»Entre aquestes noies de Girona, de tant en tant, en veieu una de singular, té els ulls d'un verd de litografia vella, uns ulls vacil·lants de miopia, la boca és com una ferida que es clou, una manera de caminar única, en ella tot és d'una complicadíssima simplicitat i tot rutlla amb una precisió desconcertant.

«La selecció femenina que passeja sota les voltes engega uns somriures carregats amb bala; hi ha mirades i rialletes untades d'arsènic i dintre de les costelles d'aquestes xicotes s'hi guarda un cor petit, oliós, fred i amargant, com una oliva. Encara que una covardia biliosa i perfumada de tradició els posa una mena de ganivets esmolats entre les cuixes, hi ha dintre d'aquest deliciós ramat alguna matriu que ha començat a servir i alguna espinada que ensenya amb la més bona fe els quatre blaus que li ha marcat la xurriacada de l'escàndol.

«Les mares que acompanyen les noies de Girona porten la tristesa de totes les alcoves enganxada al cul, aquesta tristesa els fa una mena de ròssec, guarnit de botons de sotana, d'esternuts de notari, de sanglots, de bufetades i, de tant en tant, d'una parella de banyes malaltisses fetes molt d'amagat que s'arrosseguen per terra tremolant de vergonya».

Sagarra, entre pescadors de la barca "Tamariu", al Port de la Selva, 1925.

son (XXIII), però, sobretot, un mar que actua com a «element compensador d'un desassossec interior de caire sentimental», com molt bé va observar Palau i Fabre (8). Les composicions més conegudes del recull són les que trenquen el continu de 23 poemes per afrontar perfils humans que permeten anar més lluny del mer retrat estàtic: *La balada de Luard, el mariner* (maig, 1923) i *La balada del Clavell Morenet* (octubre, 1923). La primera és una descripció física, divertida i entranyable, i de costums d'aquest personatge tan estimat pel poeta, amb motiu de la seva mort. La segona és relativa a un nen de 12 anys que pesca i feineja com ningú i beu amb qui el convida, sense perdre la condició infantil: «Però et resta la flor del somriu-re, / encara que suïs agafant el rem».

Al Port de la Selva que Sagarra evoca a *Cançons de rem i de vela*, el poeta va escriure-hi el pròleg a *El comte Arnau*, el setembre de 1928. La redacció d'aquesta obra magna, que va ocupar sis anys de la vida de Sagarra, culminava amb una revisió «feta en una calma absoluta, sempre de cara al mar, i potser val més així, perquè un llibre que és tant de terra endins i de muntanya, en aquest poblet de la costa ha perdut una mica de la seva aspror i la seva cruesa inicials i s'ha posat més a to dels ulls que han de llegir-lo». (9) Set anys després, el setembre del 35, Sagarra enllestiria al Port de la Selva el recull poètic *Àncores i estrelles*, que havia començat a Calella de Palafrugell tot just quatre mesos abans i que

dedicava exclusivament «al meu mar predilecte del cap de Sant Sebastià al cap de Creus» (10), amb una implicació emocional del poeta molt superior a la que trobem a *Cançons...* El llibre que va obtenir el premi Folguera de poesia conté composicions tan belles com *Nit a cap de Creus*, on l'enamorat s'adona de la petitesa de «tu i jo, espectres de carn viva [...] / davant d'aquesta gran negror d'aigua i de pedres conjurades»; *El cementiri de mariners*, que apunta, altra vegada, que la mort és «feina de cada dia» per als qui conviuen amb el mar, o *Elegia a Rafel*, on Sagarra recorda quan, ell i l'amo del cafè del poble, Rafel Nadal, mort l'any 28, regnaven junts en «nits d'absoluta calma». Aquestes dues últimes eren, per Sagarra, el millor homenatge que havia pogut escriure a la badia del Port de la Selva.

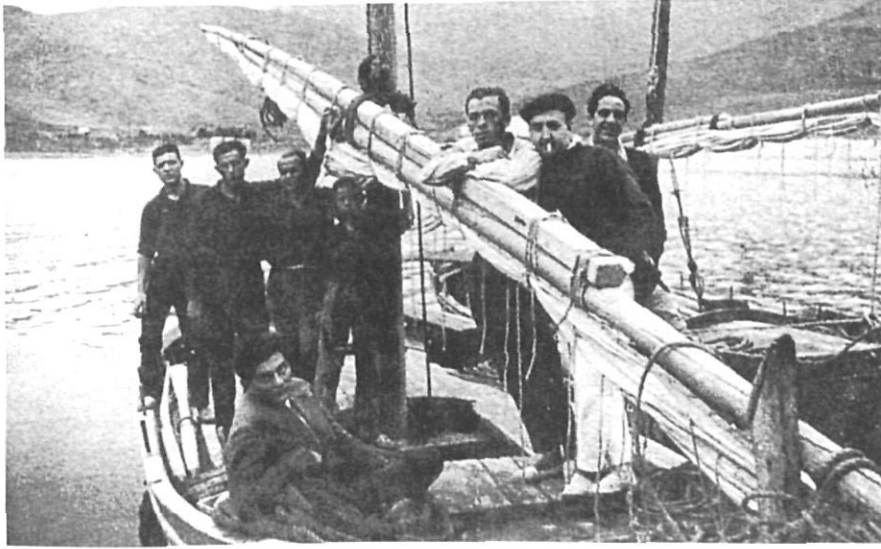
En un dels seus poemes no recollits en volum, *A Joana Givanel de Ventalló* (París, agost de 1935), Josep Maria de Sagarra oposa la finitud de la persona en relació amb l'eternitat d'«aquella costa», amb noms com «Port de la Selva, Cadaqués, Calella, / aigua i roca del nostre país, / àncora, estrella / paradís...!», i diu sentir consol d'«Haver estimat alguna cosa eterna». *La cançó del voluntari*, probablement de 1918, afirma que, tot i les ànsies del jove per anar a fer la guerra, «quan la brega és finida», la conclusió és només una: «és més dolça una quintana / i una gleva per llaurar / i una mica de sardana / sota el cel de l'Empordà».

Narrativa

Cafè, copa i puro (1930) (11) conté, en l'apartat *Litografies*, referències als paisatges gironins de mar i muntanya que més van entusiasmar Sagarra. *A Port de la Selva* (gener, 1923) es fa una descripció, en el context del plana de l'Empordà, de la fesomia de la vila, vista des del castell de Sant Salvador; al Port de la Selva és on «la pedra viva de Catalunya s'acosta més a la mar» (pàg. 11); per Sagarra, el del Port és un paisatge en to menor, harmònic en la seva simplicitat i posseïdor d'una austeritat que «neteja els pensaments» (pàg. 13). *Les cançons de Port de la Selva* (gener, 1923) complementa la *litografia* anterior afegint a la física la nota humana: «les cançons s'avenen amb el color i l'aire de les coses»; pel mariner, la cançó «és mitja vida»; «El mariner de l'Empordà, s'estima la cançó i té l'orgull de la seva veu»; al Port es canta de nit, «al volt d'una ronda de canya o d'aiguarent» (pàg. 17-18).

A *El port i la platja* (agost, 1923), Sagarra qualifica de «cosa ofegada» una ciutat sense port o gran riu (pàg. 20). I afegeix: als «pobles que han nascut a la vora d'una platja, i que tenen un moll petit per satisfer les necessitats de les barques pescadores, aquella malaltia sentimental del port se us va curant de mica en mica». (pàg. 22). La seva preferència declarada pel mar, l'apunta l'escriptor a *Meditació d'abril* (abril, 1924): en «paratges com aquests de Collsacabra, entre la plana de Vic, les Guilleries i les muntanyes d'Olot, sentireu una mena de calma lírica [...] Jo sóc un enamorat de les muntanyes [...]. Però confesso que a l'estiu m'agraden les platges, i a l'hivern els cafès i les llanternes màgiques». (pàg. 47-51). Altres dos d'aquests articles antològats són *Magdalena* (agost, 1923), relatiu a una menuda Helena de 15 anys descoberta vora la costa que duu al cap de Creus, especialista en ballar sardanes, i *Les festes de l'agost* (agos, 1925), on Sagarra evoca l'ambient de les festes majors, que als pobles empordanesos es caracteritzen per la suma de sardanes i ball amb cobla.

A les *Memòries*, que com és sabut abasten només els 25 primers anys de la vida de Sagarra, les referències gironines són pràcticament inexistentes. Un dels episodis qu s'hi narren és el de l'estada de Sagarra a Ripoll, a casa de la tia

Navegació de Sagarra pel mar del Port de la Selva, a bord de la barca del poeta Alexandre Plana.

Tuïetes, amb motiu de la concessió dels premis d'uns certàmens literaris organitzats per la Joventut Catòlica. Aquesta avinentesa permetrà a l'escriptor conèixer el bisbe de Vic, Torras i Bages, aleshores «clavat com el sol en el ple de la seva glòria» (12). La personalitat del bisbe va causar a Sagarra una impressió tan fonda que va arribar a reproduir el moment de la coneixença en uns versos del *Poema de Montserrat*. Una segona i tercera referències són per recordar la impressió que va causar al poeta la primera visió de Girona (des del tren, en un viatge a Roma) i el primer dels viatges a París, amb el pas, sense cap mena de control fronterer, per Portbou i Cervera: «Aleshores per viatjar per Europa no es necessitava res més que les ganes, i uns quants diners, no gaires». (13).

La situació seria molt diferent l'any 36, quan Sagarra va travessar la frontera, camí de l'exili, protegit per la Generalitat, després que el seu compromís es traduís en intents de detenció per part de les patrulles de control. Quatre anys més tard, el 1940, Sagarra va tornar a Catalunya; Oriol, un nebot de Mercè Devesa, l'esposa olotina de Sagarra, que era capità franquista, va permetre-li arribar a Barcelona malgrat que la vigilància militar del tren amb què retornava va voler detenir-lo a Figueres.

I arribem, després de les pinzellades, al fresc: *All i salobre* (14). Aquesta novel·la, que va aparèixer publicada sense els fragments censurats on es descrivien les dones de Girona (noies amb els «ulls escurats pel desig» i mares amb

«la tristesa de totes les alcoves enganxada al cul»), es carregava contra l'aristocràcia i es denunciava «tot aquest gran parament de cementiri», conté diverses descripcions impressionistes d'indrets i persones del Port de la Selva i revela un intent reeixit de transmetre al lector tota la riquesa de solucions de la seva variant dialectal; tant això com la successió de situacions, enllà de l'acció central, molt pròpies d'una vila de pescadors d'època, dona el valor real de la novel·la, manca de complexitat estructural i deutora del determinisme d'arrels vuitcentistes i precedents modernistes, d'on el motiu gastat de l'estudiant de seminari abocat a un conflicte sexual o el pes que exerceix l'exterior en la persona del jove: els carrers i les ànimes de Girona, «responsables del tracte inhumà que ha sofert» en Quimet (pàg. 148), empresonat en una ciutat «vestida de boires del purgatori» (pàg. 173-4).

La importància, per a «un pobre pescador», que el seu fill estudiï al seminari, l'aparició de pescadors-típus en converses de cafè; els conflictes familiars; les concessions tòpiques en forma de figures pintoresques; les descripcions vivíssimes dels múltiples racons de la quotidianitat de la vila marinera i de la singularitat del seu paisatge (costa de cap de Creus, «monòtona i llarga», «[és] la vida i el calvari dels pescadors», postes de sol de «magnificència insultant»)... *All i salobre* acumula aquests i molts altres elements, mentre es descabdella l'acció mínima en què Quimet, personatge d'una peça, ofega la falta de

vocació religiosa en el mar d'un desig sexual insatisfet, amb les etapes de rigor: enamorament d'una noia del poble; experiència fallida amb una prostituta (arbitrada per un antic seminarista molt donat a la disbauxa sexual, figura també corrent) i, finalment, caiguda, en aquest cas mortal (ofegament a la Medella), havent carregat el pes tràgic de l'esfondrament del somni (Marí, reconvertida en prostituta encoberta a Figueres).

Més enllà d'una trama que ens pot ser llunyana, *All i salobre* serva encara tot l'encant de la seva poesia i, també, de les incursions periodístiques (o gairebé) que s'hi apleguen. És el cas del polèmic capítol *Les pedres de Girona* (on es diuen coses del tipus: «La moral a Girona és un article de primera necessitat» (pàg. 129)), però també de les al·lusions a Figueres (ciutat que, a diferència de Girona, no té «tradició que fibla verticalment»; la Rambla és una «gran culledrada de felicitat» (pàg. 182)), de les comparacions contundents entre paisatges (la «pedra desvergonyida» de cap de Creus versus l'«artrisme confitat» [de les pedres] de Girona) o, fins i tot, de les notícies objectives (l'embarcament d'un molar d'uns «cent pams» a l'illa grossa, vist pels pescadors de Llançà).

David Guixeras és filòleg.

NOTES

- (1) Josep Maria de Sagarra, *Obres Completes. Teatre* (OCT), I, Selecta, Barcelona, 1948-1949, pàg. 1-24.
- (2) Íd., pàg. 1339-1404.
- (3) Josep Palau i Fabre, pròleg a Josep Maria de Sagarra, *Antologia poètica*, Laia, Barcelona, 1983, pàg. 13.
- (4) OCT, I, pàg. 197-207; OCT I, pàg. 1139-1127; OCT, I, pàg. 1405-1483; OCT, II, 1957-1964, pàg. 29-109; OCT, II, pàg. 111-193.
- (5) Marina Gustà, «Josep Maria de Sagarra», a *Història de la literatura catalana*, vol. 9, Ariel, Barcelona, 1987, pàg. 486.
- (6) Josep Maria de Sagarra, «Vint-i-cinc anys de poesia», pròleg a Josep Maria de Sagarra a *Obres Completes. Poesia* (OCP), Selecta, Barcelona, 1962, pàg. 18.
- (7) Íd., pàg. 18.
- (8) Op. cit., pàg. 14.
- (9) OCP, pàg. 334.
- (10) «Vint-i-cinc anys...», pàg. 20.
- (11) Citacions extretes de l'edició de 1982, Edicions 62 (Col. El Cangur, 103), Barcelona.
- (12) Josep Maria de Sagarra, *Memòries*, II, Edicions 62, «la Caixa», Barcelona, 1981, pàg. 207.
- (13) Íd., pàg. 226.
- (14) Josep Maria de Sagarra, *All i salobre*, Edicions Proa, Barcelona, 1929.